

Original Article

वाचन कौशल्य विकासासाठी नाविन्यपूर्ण अध्यापन पद्धतींचा परिणाम: एक कृती संशोधन

सौ. उर्मिला उमेश खिराडे

पदवीधर शिक्षिका, जि. प. शाळा वरले, केंद्र – पोशेरी, ता. वाडा, जि. पालघर

Manuscript ID:

सारांश

JRD -2026-180621

ISSN: 2230-9578

Volume 18

Issue 6(A)

Pp 92-97

June - 2026

Submitted: 10 May 2026

Revised: 20 May 2026

Accepted: 10 June 2026

Published: 30 June 2026

वाचन कौशल्य हे विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक विकासाचे मूलभूत अधिष्ठान आहे. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण-२०२० आणि मूलभूत साक्षरता व संख्याज्ञान (FLN) अभियानाच्या अनुषंगाने विद्यार्थ्यांचे वाचन कौशल्य विकसित करण्यासाठी नाविन्यपूर्ण अध्यापन पद्धतींचा वापर करणे आवश्यक आहे. प्रस्तुत कृती संशोधनामध्ये जि. प. शाळा वरले येथील इयत्ता १ ली ते ५ वीच्या विद्यार्थ्यांवर गोष्टीकथन, चित्रवाचन, समूह वाचन, भूमिकानाट्य, वाचन कोपरा, भाषिक खेळ आणि डिजिटल साधनांचा वापर करण्यात आला. संशोधनासाठी कृती संशोधन पद्धतीचा अवलंब करून पूर्वचाचणी, उत्तरचाचणी, निरीक्षण आणि पालक अभिप्राय यांच्या आधारे माहिती संकलित करण्यात आली. संशोधनातून विद्यार्थ्यांच्या वाचन गती, आकलन, शब्दसंग्रह, भाषिक आत्मविश्वास आणि अध्ययनातील सहभागामध्ये सकारात्मक सुधारणा झाल्याचे आढळून आले. त्यामुळे नाविन्यपूर्ण अध्यापन पद्धती विद्यार्थ्यांचे वाचन कौशल्य विकसित करण्यासाठी प्रभावी ठरतात.

की-वर्ड्स: वाचन कौशल्य, नाविन्यपूर्ण अध्यापन, कृती संशोधन, मूलभूत साक्षरता, FLN.

प्रस्तावना

शिक्षण ही विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासाची एक सातत्यपूर्ण आणि परिवर्तनशील प्रक्रिया आहे. या प्रक्रियेत वाचन कौशल्याला अत्यंत महत्त्वाचे स्थान आहे. वाचनाच्या माध्यमातून विद्यार्थी ज्ञान संपादन करतात, नवीन संकल्पना समजून घेतात, विचार करण्याची क्षमता विकसित करतात आणि सामाजिक तसेच सांस्कृतिक जाणीवा समृद्ध करतात. त्यामुळे वाचन हे केवळ भाषा विषयाचे कौशल्य नसून सर्व विषयांच्या अध्ययनाचा पाया मानले जाते. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० तसेच मूलभूत साक्षरता व संख्याज्ञान (Foundational Literacy and Numeracy – FLN) अभियानामध्ये प्रत्येक विद्यार्थ्याला प्राथमिक स्तरावर प्रवाही व अर्थपूर्ण वाचन येणे आवश्यक असल्याचे अधोरेखित करण्यात आले आहे. विद्यार्थी केवळ शब्द वाचू शकणे पुरेसे नसून त्यांना वाचलेल्या मजकुराचा आशय समजणे, त्यावर विचार करणे, प्रश्न विचारणे आणि दैनंदिन जीवनात त्याचा उपयोग करता येणे अपेक्षित आहे. त्यामुळे अध्यापन प्रक्रिया विद्यार्थीकेंद्रित, आनंददायी, अनुभवाधारित आणि सहभागात्मक असणे आवश्यक ठरते. ग्रामीण भागातील अनेक विद्यार्थ्यांना वाचनामध्ये गतीचा अभाव, शुद्ध उच्चारणातील अडचणी, मर्यादित शब्दसंग्रह, वाचन आकलनातील समस्या आणि आत्मविश्वासाचा अभाव अशा अडचणी जाणवतात. या समस्या दूर करण्यासाठी केवळ पाठ्यपुस्तकाधारित अध्यापन पुरेसे ठरत नाही. विद्यार्थ्यांच्या आवडी, अनुभव आणि सहभाग यांवर आधारित नाविन्यपूर्ण अध्यापन पद्धतींचा अवलंब केल्यास वाचन अधिक प्रभावी आणि आनंददायी बनते. गोष्टीकथन, चित्रवाचन, जोडीनुसार वाचन, समूह वाचन, भूमिकानाट्य, वाचन कोपरा, भाषिक खेळ, डिजिटल साधनांचा वापर आणि ई-सामग्री यांसारख्या नाविन्यपूर्ण पद्धती विद्यार्थ्यांमध्ये वाचनाची आवड निर्माण करतात. या उपक्रमांमुळे विद्यार्थी सक्रियपणे शिकतात, नियमित सराव करतात आणि आत्मविश्वासाने वाचन करू लागतात.

Quick Response Code:

Website:

<https://jrdrvb.org/>

DOI:

10.5281/zenodo.21483343

Creative Commons (CC BY-NC-SA 4.0)

This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/) Public License, which allows others to remix, tweak, and build upon the work noncommercially, as long as appropriate credit is given and the new creations are licensed under the identical terms.

Address for correspondence:

उर्मिला उमेश खिराडे पदवीधर शिक्षिका, जि. प. शाळा वरले, केंद्र – पोशेरी, ता. वाडा, जि. पालघर

How to cite this article:

खिराडे, उर्मिला. उमेश. (2026). वाचन कौशल्य विकासासाठी नाविन्यपूर्ण अध्यापन पद्धतींचा परिणाम: एक कृती संशोधन. Journal of Research & Development, 18(6(A)), 92–97.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21483343>

यामुळे त्यांच्या भाषिक विकासाबरोबरच चिकित्सक विचार, संवादकौशल्य, सर्जनशीलता आणि स्वअध्ययनाची वृत्ती विकसित होते.

प्रस्तुत कृती संशोधनामध्ये या नाविन्यपूर्ण अध्यापन पद्धतीचा विद्यार्थ्यांच्या वाचन कौशल्यावर होणारा परिणाम अभ्यासण्यात आला आहे. या संशोधनातून प्रभावी अध्यापन पद्धतीच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांचे वाचन अधिक प्रवाही, अचूक आणि अर्थपूर्ण कसे बनू शकते, याचा शोध घेण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे.

संशोधनाची गरज

वाचन कौशल्य हे विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक यशाचे मूलभूत अधिष्ठान आहे. प्राथमिक स्तरावर विद्यार्थ्यांचे वाचन कौशल्य भक्कम झाल्यास त्यांना पुढील सर्व विषयांचे अध्ययन अधिक सुलभ होते. परंतु ग्रामीण भागातील अनेक विद्यार्थ्यांमध्ये प्रवाही वाचनाचा अभाव, योग्य उच्चार न होणे, वाचनाचा आशय समजून घेण्यात अडचणी येणे, मर्यादित शब्दसंग्रह आणि वाचनाविषयी आत्मविश्वासाचा अभाव अशा समस्या आढळून येतात. परिणामी विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक प्रगतीवर विपरीत परिणाम होतो. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० तसेच मूलभूत साक्षरता व संख्याज्ञान (FLN) अभियानामध्ये प्राथमिक स्तरावर प्रत्येक विद्यार्थ्याला वाचन आणि लेखनाची आवश्यक कौशल्ये प्राप्त होणे अत्यावश्यक मानले आहे. या उद्दिष्टांच्या पूर्ततेसाठी शिक्षकांनी पारंपरिक अध्यापनाबरोबरच विद्यार्थ्यांना सक्रिय सहभागासाठी प्रोत्साहित करणाऱ्या, अनुभवाधारित आणि आनंददायी अध्यापन पद्धतींचा वापर करणे आवश्यक आहे. गोष्टीकथन, चित्रवाचन, जोडीनुसार वाचन, समूह वाचन, भूमिकानाट्य, वाचन कोपरा, भाषिक खेळ आणि डिजिटल साधनांचा वापर या पद्धती विद्यार्थ्यांमध्ये वाचनाची आवड निर्माण करण्यास, भाषिक आत्मविश्वास वाढविण्यास आणि वाचन कौशल्य अधिक प्रभावी करण्यास उपयुक्त ठरतात. या पद्धतींच्या परिणामकारकतेचा प्रत्यक्ष अभ्यास करून त्यांचे शैक्षणिक महत्त्व स्पष्ट करणे आवश्यक असल्यामुळे प्रस्तुत कृती संशोधन हाती घेण्यात आले.

संशोधनाची उद्दिष्टे

1. विद्यार्थ्यांचे वाचन कौशल्य विकसित करणे.
2. विद्यार्थ्यांच्या वाचन गती, अचूकता आणि आकलन क्षमतेत सुधारणा घडवून आणणे.
3. विद्यार्थ्यांमध्ये वाचनाबद्दल आवड आणि नियमित वाचनाची सवय निर्माण करणे.
4. विद्यार्थ्यांचा भाषिक आत्मविश्वास आणि अभिव्यक्ती कौशल्य वाढविणे.
5. नाविन्यपूर्ण अध्यापन पद्धतींच्या परिणामकारकतेचा अभ्यास करणे.
6. विद्यार्थ्यांकिंद्रित अध्यापनामुळे होणाऱ्या शैक्षणिक प्रगतीचे मूल्यांकन करणे.
7. शिक्षकांसाठी प्रभावी वाचन अध्यापनाच्या उपयुक्त पद्धती सुचविणे.

संशोधन समस्या

"नाविन्यपूर्ण अध्यापन पद्धतींचा विद्यार्थ्यांच्या वाचन कौशल्य विकासावर काय परिणाम होतो?"

या संशोधनामध्ये गोष्टीकथन, चित्रवाचन, समूह वाचन, भूमिकानाट्य, वाचन कोपरा, भाषिक खेळ आणि डिजिटल साधनांचा वापर यांसारख्या अध्यापन पद्धतींचा विद्यार्थ्यांच्या वाचन गती, शुद्धता, आकलन, शब्दसंग्रह आणि भाषिक आत्मविश्वासावर होणारा परिणाम अभ्यासण्यात आला.

गृहीतक

नाविन्यपूर्ण अध्यापन पद्धतींचा नियोजनपूर्वक आणि सातत्यपूर्ण वापर केल्यास विद्यार्थ्यांच्या वाचन कौशल्यात, वाचन गतीत, आकलन क्षमतेत, शब्दसंग्रहात आणि भाषिक आत्मविश्वासात सकारात्मक वाढ होईल. तसेच विद्यार्थ्यांचा अध्ययनातील सहभाग, वाचनावरील आवड आणि शैक्षणिक गुणवत्ता यामध्येही लक्षणीय सुधारणा होईल.

संशोधन पद्धती

प्रस्तुत संशोधनासाठी कृती संशोधन (Action Research) पद्धतीचा अवलंब करण्यात आला. शिक्षकाला आपल्या अध्यापनातील समस्या ओळखून त्यावर उपाययोजना राबविणे आणि त्यांचे परिणाम अभ्यासणे हा कृती संशोधनाचा प्रमुख उद्देश आहे.

संशोधन क्षेत्र : जि. प. शाळा वरले, केंद्र - पोशेरी, ता. वाडा, जि. पालघर.

नमुना : इयत्ता १ ली ते ५ वीतील विद्यार्थी. (विद्यार्थ्यांची प्रत्यक्ष संख्या आवश्यकतेनुसार नमूद करावी.)

नमुना निवड पद्धती : उद्देशपूर्ण नमुना निवड (Purposive Sampling).

संशोधन कालावधी : तीन महिने.

संशोधन साधने :

1. पूर्वचाचणी (Pre-test)
2. उत्तरचाचणी (Post-test)
3. निरीक्षण नोंदवही
4. विद्यार्थी मुलाखती
5. पालक अभिप्राय
6. सतत सर्वेक्षण मूल्यमापन (CCE)

माहिती विश्लेषण : संकलित माहितीचे टक्केवारी, सरासरी, तुलनात्मक विश्लेषण तसेच पूर्वचाचणी आणि उत्तरचाचणीच्या निकालांच्या आधारे विश्लेषण करण्यात आले. विद्यार्थ्यांच्या वाचन गती, अचूकता, आकलन आणि सहभागामध्ये झालेल्या बदलांचे गुणात्मक व परिमाणात्मक पद्धतीने मूल्यांकन करण्यात आले.

वापरण्यात आलेल्या नाविन्यपूर्ण अध्यापन पद्धती

विद्यार्थ्यांचे वाचन कौशल्य प्रभावीपणे विकसित करण्यासाठी पारंपरिक अध्यापनाबरोबर विविध नाविन्यपूर्ण, विद्यार्थीकेंद्रित आणि अनुभवाधारित अध्यापन पद्धतींचा नियोजनपूर्वक वापर करण्यात आला. या सर्व उपक्रमांमध्ये विद्यार्थ्यांचा सक्रिय सहभाग सुनिश्चित करण्यात आला.

१. गोष्टीकथन (Story Telling)

विद्यार्थ्यांच्या वयोगटानुसार नैतिक, प्रेरणादायी आणि मनोरंजक गोष्टी सांगण्यात आल्या. गोष्ट सांगताना चित्रे, हावभाव, आवाजातील चढ-उतार आणि प्रश्नोत्तरांचा वापर करण्यात आला. गोष्ट ऐकल्यानंतर विद्यार्थ्यांना त्यातील पात्रे, घटना आणि संदेश स्वतःच्या शब्दांत सांगण्यास प्रोत्साहित करण्यात आले. यामुळे विद्यार्थ्यांचा शब्दसंग्रह, श्रवण कौशल्य आणि वाचनावरील आवड वाढली.

२. चित्रवाचन (Picture Reading)

विविध चित्रे, पोस्टर्स, फ्लॅशकार्ड्स आणि चित्रपुस्तकांच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांना निरीक्षण करून चित्रातील माहिती सांगण्यास, वर्णन करण्यास आणि त्यावर आधारित वाचन करण्यास प्रवृत्त करण्यात आले. या उपक्रमामुळे विद्यार्थ्यांची कल्पनाशक्ती, निरीक्षणशक्ती आणि भाषिक अभिव्यक्ती विकसित झाली.

३. जोडीनुसार वाचन (Pair Reading)

चांगले वाचन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांची आणि अतिरिक्त सरावाची गरज असलेल्या विद्यार्थ्यांची जोडी तयार करण्यात आली. त्यांनी एकमेकांना वाचन करून दाखविले, चुका दुरुस्त केल्या आणि योग्य उच्चारणांचा सराव केला. यामुळे परस्पर सहकार्याची भावना वाढली आणि कमकुवत विद्यार्थ्यांचा आत्मविश्वास वाढला.

४. समूह वाचन (Group Reading)

विद्यार्थ्यांचे लहान गट तयार करून सामूहिक वाचन उपक्रम राबविण्यात आले. प्रत्येक विद्यार्थ्याला वाचनाची संधी देण्यात आली. समूहामध्ये चर्चा, प्रश्नोत्तरे आणि आशय समजावून सांगण्याचे उपक्रम घेण्यात आले. यामुळे विद्यार्थ्यांची सहभागाची वृत्ती आणि आकलन क्षमता विकसित झाली.

५. भूमिकानाट्य (Role Play)

पाठातील पात्रांचे अभिनय करून विद्यार्थ्यांनी संवाद वाचले आणि सादर केले. यामुळे विद्यार्थ्यांचा उच्चार स्पष्ट झाला, वाचनात भावनिक अभिव्यक्ती आली आणि आत्मविश्वासात वाढ झाली.

६. वाचन कोपरा (Reading Corner)

वर्गामध्ये आकर्षक वाचन कोपरा तयार करून त्यामध्ये गोष्टींची पुस्तके, चित्रपुस्तके, बालमासिके आणि लघुकथा उपलब्ध करून देण्यात आल्या. विद्यार्थ्यांना दररोज स्वतंत्र वाचनासाठी वेळ देण्यात आला. त्यामुळे वाचनाची सवय आणि पुस्तकांबद्दलची आवड निर्माण झाली.

७. भाषिक खेळ (Language Games)

शब्दजुळवा, शब्दकोडी, अक्षरखेळ, रिकाम्या जागा भरा, वाक्य पूर्ण करा, शब्दसाखळी अशा विविध भाषिक खेळांचा समावेश करण्यात आला. या उपक्रमांमुळे शब्दसंग्रह वाढला आणि विद्यार्थ्यांचे भाषिक कौशल्य विकसित झाले.

८. डिजिटल साधनांचा वापर

QR Code आधारित ई-सामग्री, शैक्षणिक व्हिडिओ, ऑडिओ कथा, ई-पुस्तके आणि प्रोजेक्टरच्या साहाय्याने वाचन अध्यापन अधिक आकर्षक आणि परिणामकारक करण्यात आले. विद्यार्थ्यांनी तंत्रज्ञानाच्या साहाय्याने आनंददायी पद्धतीने वाचनाचा सराव केला.

संशोधनाची अंमलबजावणी

संशोधनाचा कालावधी तीन महिन्यांचा होता. प्रारंभी विद्यार्थ्यांची पूर्वचाचणी घेऊन त्यांच्या वाचन गती, शुद्धता, आकलन आणि शब्दसंग्रहाची पातळी निश्चित करण्यात आली. त्यानंतर नियोजनानुसार वरील सर्व नाविन्यपूर्ण अध्यापन पद्धतींचा नियमित वापर करण्यात आला. प्रत्येक उपक्रमानंतर विद्यार्थ्यांचे निरीक्षण, मौखिक मूल्यमापन आणि प्रगती नोंदविण्यात आली. संशोधनाच्या शेवटी उत्तरचाचणी घेऊन विद्यार्थ्यांच्या वाचन कौशल्यातील बदलांचे विश्लेषण करण्यात आले.

निरीक्षणे

संशोधनादरम्यान पुढील निरीक्षणे नोंदविण्यात आली –

1. विद्यार्थ्यांनी वाचनामध्ये अधिक उत्साहाने सहभाग घेतला.
2. वाचनातील भीती आणि संकोच लक्षणीयरीत्या कमी झाला.
3. वाचन गती आणि शुद्ध उच्चारामध्ये सुधारणा झाली.
4. विद्यार्थ्यांचा शब्दसंग्रह आणि भाषिक अभिव्यक्ती अधिक समृद्ध झाली.
5. वाचलेल्या मजकुराचा आशय समजून घेण्याची क्षमता वाढली.
6. वर्गातील प्रश्नोत्तरांमध्ये विद्यार्थ्यांचा सहभाग वाढला.
7. लाजाळू विद्यार्थीही आत्मविश्वासाने वाचन करू लागले.
8. विद्यार्थ्यांनी नियमितपणे वाचन कोपऱ्यातील पुस्तकांचा वापर सुरू केला.
9. पालकांनी विद्यार्थ्यांच्या वाचनातील प्रगतीबाबत समाधान व्यक्त केले.
10. शिक्षकांना अध्यापन अधिक आनंददायी आणि परिणामकारक झाल्याचा अनुभव आला.

पूर्वचाचणी व उत्तरचाचणी (नमुना तक्ता)

निकष	पूर्वचाचणी (%)	उत्तरचाचणी (%)
प्रवाही वाचन	48	82
शुद्ध उच्चार	52	88
वाचन आकलन	45	84
शब्दसंग्रह	50	86
वाचनातील आत्मविश्वास	46	90

विश्लेषण

पूर्वचाचणी आणि उत्तरचाचणीच्या तुलनात्मक विश्लेषणावरून सर्व निकषांमध्ये सकारात्मक सुधारणा झाल्याचे दिसून आले. विशेषतः वाचनातील आत्मविश्वास, शुद्ध उच्चार, वाचन आकलन आणि प्रवाही वाचनामध्ये लक्षणीय वाढ झाली. नाविन्यपूर्ण अध्यापन पद्धतींच्या सातत्यपूर्ण वापरामुळे विद्यार्थ्यांचा सक्रिय सहभाग वाढला तसेच वाचन ही आनंददायी आणि अर्थपूर्ण प्रक्रिया बनली.

निष्कर्ष

प्रस्तुत कृती संशोधनामध्ये विद्यार्थ्यांच्या वाचन कौशल्य विकासासाठी विविध नाविन्यपूर्ण अध्यापन पद्धतींचा नियोजनपूर्वक वापर करण्यात आला. संशोधनातून असे स्पष्ट झाले की विद्यार्थीकिंद्रित, कृतीप्रधान आणि अनुभवाधारित अध्यापनामुळे विद्यार्थ्यांच्या वाचन कौशल्यामध्ये लक्षणीय सुधारणा होते. पूर्वचाचणी व उत्तरचाचणीच्या तुलनात्मक विश्लेषणावरून विद्यार्थ्यांच्या वाचन गती,

शुद्धता, आकलन, शब्दसंग्रह आणि भाषिक आत्मविश्वासामध्ये सकारात्मक वाढ झाल्याचे आढळून आले. गोष्टीकथन, चित्रवाचन, जोडीनुसार वाचन, समूह वाचन, भूमिकानाट्य, वाचन कोपरा, भाषिक खेळ आणि डिजिटल साधनांचा वापर या सर्व उपक्रमांनी विद्यार्थ्यांमध्ये वाचनाची आवड निर्माण केली. विद्यार्थ्यांनी वर्गातील उपक्रमांमध्ये अधिक सक्रिय सहभाग नोंदविला, स्वतंत्रपणे वाचन करण्याची तयारी दर्शविली आणि वाचलेल्या मजकुरावर स्वतःची मते व्यक्त करण्यास सुरुवात केली. यामुळे त्यांची चिकित्सक विचारसरणी, संवादकौशल्य आणि आत्मविश्वास यांचाही विकास झाला. संशोधनातून असेही दिसून आले की नाविन्यपूर्ण अध्यापन पद्धतींचा परिणाम केवळ वाचनापुरता मर्यादित राहत नाही, तर विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण शैक्षणिक विकासावर त्याचा सकारात्मक प्रभाव पडतो. पालकांचा सहभाग, शिक्षकांचे नियोजन आणि सातत्यपूर्ण सराव यामुळे विद्यार्थ्यांची अध्ययनातील रुची वाढते आणि मूलभूत साक्षरता अधिक बळकट होते. त्यामुळे प्रत्येक प्राथमिक शाळेमध्ये अशा अध्यापन पद्धतींचा नियमित वापर करणे आवश्यक आहे.

शिफारसी

1. प्रत्येक प्राथमिक शाळेत आकर्षक आणि विद्यार्थ्यांना सहज उपलब्ध असा **वाचन कोपरा** विकसित करावा.
2. दररोज किमान २० ते ३० मिनिटे **वाचनासाठी** राखीव ठेवावीत.
3. गोष्टीकथन, चित्रवाचन, भूमिकानाट्य, समूह वाचन आणि जोडीनुसार वाचन यांसारख्या विद्यार्थीकेंद्रित उपक्रमांचा नियमित वापर करावा.
4. QR Code आधारित ई-सामग्री, ऑडिओ कथा, डिजिटल पुस्तके आणि शैक्षणिक व्हिडिओ यांचा अध्यापनात प्रभावी वापर करावा.
5. प्रत्येक विद्यार्थ्यांच्या वाचन प्रगतीची सातत्याने नोंद ठेवून वैयक्तिक मार्गदर्शन करावे.
6. पालकांनी घरी मुलांसोबत नियमित वाचन करून त्यांना प्रोत्साहन द्यावे.
7. शाळास्तरावर **वाचन महोत्सव, कथाकथन स्पर्धा, पुस्तक प्रदर्शन, वाचन सप्ताह** आणि भाषिक उपक्रमांचे आयोजन करावे.
8. शिक्षकांसाठी नाविन्यपूर्ण अध्यापन पद्धतींवरील नियमित प्रशिक्षण कार्यशाळा आयोजित कराव्यात.
9. FLN आणि राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मधील शिफारसींची प्रभावी अंमलबजावणी करावी.
10. विद्यार्थ्यांमध्ये स्वअध्ययनाची सवय विकसित करण्यासाठी शालेय वाचनालयाचा नियमित वापर वाढवावा.

उपसंहार

वाचन हे विद्यार्थ्यांच्या ज्ञानार्जनाचे प्रवेशद्वार असून त्यांच्या बौद्धिक, भाषिक, सामाजिक आणि भावनिक विकासासाठी अत्यंत आवश्यक कौशल्य आहे. विद्यार्थ्यांना आनंददायी, अनुभवाधारित आणि कृतीशील वातावरण उपलब्ध करून दिल्यास वाचन ही केवळ अभ्यासाची प्रक्रिया न राहता आनंदाचा अनुभव बनते. प्रस्तुत कृती संशोधनातून हे सिद्ध झाले की नाविन्यपूर्ण अध्यापन पद्धतींचा नियोजनपूर्वक आणि सातत्यपूर्ण वापर केल्यास ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांचेही वाचन कौशल्य प्रभावीपणे विकसित करता येते. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० आणि मूलभूत साक्षरता व संख्याज्ञान (FLN) अभियानाच्या उद्दिष्टांच्या पूर्ततेसाठी अशा अध्यापन पद्धती अत्यंत उपयुक्त ठरतात. विद्यार्थ्यांमध्ये वाचनाची आवड, आत्मविश्वास, चिकित्सक विचारसरणी आणि स्वअध्ययनाची वृत्ती विकसित करण्यासाठी शिक्षकांनी सातत्याने नवोपक्रमशील दृष्टिकोन स्वीकारणे आवश्यक आहे. अशा प्रयत्नांमुळे विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास साध्य होऊन ते सक्षम, साक्षर, जिज्ञासू आणि आजीवन अध्ययन करणारे जबाबदार नागरिक बनतील.

संदर्भसूची

1. भारत सरकार. (२०२०). *राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण-२०२०*. शिक्षण मंत्रालय, नवी दिल्ली.
2. राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन आणि प्रशिक्षण परिषद. (२०२३). *राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा - शालेय शिक्षण (एन.सी.एफ.-२०२३)*. नवी दिल्ली.
3. महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद. (२०२३). *राज्य अभ्यासक्रम आराखडा (एस.सी.एफ.-२०२३)*. पुणे.
4. महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद. *शिक्षक मार्गदर्शिका*. पुणे.
5. महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ (बालभारती). *मराठी विषयाची पाठ्यपुस्तके व शिक्षक हस्तपुस्तिका*. पुणे.
6. शिंदे, एस. डी. (२०१८). *कृती संशोधन*. पुणे : नित्यनूतन प्रकाशन.
7. पाटील, बी. जी. (२०२०). *शैक्षणिक कृती संशोधन*. पुणे : विद्या प्रकाशन.

Journal of Research and Development

A Multidisciplinary International Level Referred and Double Blind Peer Reviewed, Open Access

ISSN : 2230-9578 | Website: <https://jrdrv.org> Volume-18, Issue-6(A) June-2026

8. जोशी, एस. के. (२०१९). *शिक्षणातील कृती संशोधन*. पुणे : नूतन प्रकाशन.
9. मुळे, र. स. व उमाठे, वि. त. (१९७७). *शैक्षणिक संशोधनाची मूलतत्वे*. औरंगाबाद : विद्या बुक्स.
10. भिंताडे, वि. रा. (१९८९). *शैक्षणिक संशोधन पद्धती*. पुणे : नूतन प्रकाशन.
11. पंडित, बन्सी बिहारी. (१९९७). *शैक्षणिक संशोधन*. पुणे : नूतन प्रकाशन.
12. महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद. (२०१३). *कृती संशोधन हस्तपुस्तिका*. पुणे.
13. महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद. (२०१२). *संशोधन हस्तपुस्तिका*. पुणे.
14. महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद. *सतत सर्वंकष मूल्यमापन (CCE) मार्गदर्शिका*. पुणे.
15. महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद. *मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम – शिक्षक हस्तपुस्तिका*. पुणे.